

Valențe semantice ale locuțiunilor adverbiale în *veci*, *pe veci* în epitafurile de la Săpânța

Monica TIMOFTE

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

monica.timofte@litere.usv.ro

Abstract: The present paper proposes an analysis of the lexical meaning of the adverbial phrases *în veci(e)* / *pe veci(e)*, as used in the epitaphs of the The Merry Cemetery in Săpânța. The contexts in which they appear favor the decryption of their lexical meanings in close connection with the semantic valences they have in the religious language of the Bible.

Keywords: *în veci(e)*/ *pe veci(e)*, *lexical meaning*, *semantic feature*, *variable semantics*, *religious language*, *functional style of language*.

§1. Argument. Folosite cel mai frecvent în stilul religios, cuvintele sintetice și perifrastice referitoare la veșnicie (*în/pe veci(e)*, *în vecii vecilor*, *veșnic*, *în veci de veci* etc.) sînt înțelese în mod curent ca desemnînd „durată nelimitată în viitor, eternitate”, potrivit cu corespondența sinonimică a etimoanelor vsl. *věkŭ* (*veacu*) = lat. *aeternum*.

Reflexul acestui uz generalizat din limbajul bisericesc și biblic-religios se regăsește și în toponimie, unde sînt preferate lexemele cu etimon latin pentru denumirea terenurilor care împrejmuiesc locurile *de veci*¹ sau a celor din apropierea lor: cimitirul *Eternitatea*, str. *Eternității* etc.

Desigur că generalizarea acestui uz nu ignoră sinonimia: vsl. *věkŭ* (*veacu*) = lat. *aevum* – așadar: *Un veac de singurătate*, *Evul mediu*, *secolul XX* etc. Altfel spus, pentru celelalte stiluri funcționale, preferința se manifestă în sensul generalizării unei semantici diferite: *veac* = „durată limitată de timp, durată egală cu existența pămîntească a omului”.

Lucrarea de față propune o analiză asupra *sensului lexical* dezvoltat de locuțiunile adverbiale *în veci(e)/pe veci(e)*, întrebuițate în epitafurile din „veselul”

¹ Termenul latin care desemnează cimitirul este *coemeterium*, derivat din grecescul *koimeterion*, care înseamnă „dormitor, loc de dormit”. De aceea, epitafurile conțin expresii ca acestea: „odihnește robul lui Dumnezeu”, „zace”, „doarme somnul de veci”.

cimitir maramureșean². Contextele în care apar favorizează decriptarea acestor sensuri în strînsă legătură cu valențele pe care le îmbracă în limbajul religios.

§2. Ipoteză. Pentru formularea unei ipoteze de lucru, ținem cont de următoarele două aspecte:

1. Epitaful este o specie a genului liric³, așa cum sînt și alte poezii scurte, populare (ghicitori, cimilituri etc.) sau culte (epigramă, catren). Încadrarea lui la stilul beletristic nu este totuși strictă, căci prezența mare a numărului de elemente lexicale apropie epitaful de stilul religios, fără a putea fi încadrat la acesta din urmă.

2. Preluînd trăsături ale limbajului religios la nivel lexical, este de așteptat ca sensul cuvintelor referitoare la veșnicie în epitafuri să fie generalizat în sensul exprimării relației de sinonimie dintre etimoanele prevalente în stilul religios: vsl. *věků* (*veacu*) = lat. *aeternum*. Altfel spus, așteptarea cititorului epitafurilor ar fi logic să fie orientată către receptarea relației de sinonimie *în veci* = „durată nelimitată în viitor, etern”.

Avînd în vedere aceste două aspecte, avansăm următoarea ipoteză: apropierea epitafului, la nivel lexical, de stilul religios trebuie să aibă drept consecință folosirea locuțiunilor *în veci* / *pe veci* cu aceleași sensuri lexicale ca în limbajul religios: [+ durată nelimitată]⁴.

§3. Analiza faptelor de limbă. Vom investiga inductiv, pornind de la fapte, valoarea de adevăr a acestei ipoteze. Pentru aceasta, supunem atenției următoarele exemple:

- (1) a. „Cît am trăit *în vecie* / lucru greu mi-o fost dat mie” – p. 34
b. „*În viață*, cît am trăit / Tare mult eu am muncit.” – p. 32, p. 33
c. „Soră dragă, *cât trăiești*, / mormântul să mi-l plivești” – p. 111
- (2) a. „Mărie, soția mea, / tu *în veci* nu mă uita.” – p. 99
b. „pe mormânt să-mi pui flori / Să nu mă uiți *până mori*” – p. 111
c. „*Cât pe lume vei trăi* / de mine ți-i aminti” – p. 243
- (3) a. „*Câte zile o trăi*, / singur în casă va fi / și *în veci* m-o pomeni.” – p. 105
b. „Și ei tăt m-or pomeni / *pe pământ cât or trăi*” – p. 203
- (4) a. „și-n *veciam* fost lăudată / că făceam lucru cu grabă” – p. 241
b. „nevastă bună mi-am luat / *în veci* nu m-a supărat” – p. 29
- (5) a. „M-or jăli, m-or pomeni / *câte zile or trăi*” – p. 194
b. „Fetele și ginerii - / *În veci* toți m-oși pomeni” – p. 27
c. „Și ei tăt m-or pomeni / *pe pământ cât or trăi*” – p. 203
d. „Și mă plîngeți *pe vecie*” – p. 108
- (6) a. „Ne odihnim *pe vecie* / Pop Gheorghe și cu soție.” – p. 22
b. „Aici dorm un somn adânc, / așa nu știu *până când*” – p. 93

² Materialul faptic ne este oferit de cartea *Crucile de la Săpânța. o colecție de epitafuri din veseli cimitiri maramureșean*, culese și comentate de Roxana Mihalcea, Editura All, București, 2017. Pentru sensul altor perifraze din spațiul creștin, vezi Monica Bilauca, *Termeni creștini în frazeologia românească*, Editura Universității din Suceava, 2008.

³ Dr. Elis Răpeanu „Subspecii” ale epigramei – https://www.uniunea-epigramistilor.ro/lectii/er_lectia_6.pdf

⁴ Aprecierea că trăsătura semantică [+ durată nelimitată] a locuțiunilor *în veci* / *pe veci* este specifică stilului religios este conformă cu sensurile consemnate în DLR, MDA2 (2010) și DLRLC (1955-1957)..

- c. „Aici stăm și ne-odihnim. / Un somn lung și foarte lin, / fără greutateți pe noi, / fără griji, fără nevoi [...] / *Așteptăm o înviere* / și scăpăm apoi de ele / și ne-on vedea cu toți - / bătrâni, tineri și nepoți.” – p. 91
- d. „Eu vă zic *la revedere*, / ne-om vedea *la înviere*.” – p. 250

Este ușor de remarcat cum contextele de mai sus pun în lumină actualizarea invariabilă a unui singur sens lexical pentru locuțiunile *în veci* / *pe veci*, și anume: „durată limitată de timp / durată egală cu existența pămîntescă a omului”. Constatarea – bazată pe fapte de limbă, pe gândirea logică și pe contextul imediat sau de ansamblu al versurilor – este surprinzătoare în raport cu ipoteza formulată la început. Mai exact, exemplele citate invalidează ipoteza că locuțiunile *în veci* / *pe veci* au în epitafuluri trăsătura semantică [+ durată nelimitată], la fel ca în limbajul religios, de unde sînt preluate:

- timpul perfect compus al verbelor regente (1a. *am trăit*., 4a. *am fost lăudată*., 4b. *nu m-a supărat*) intră în contradicție cu sensul viitor asociat lexemelor *în veci* / *pe veci* în stilul religios. Se impune deci recunoașterea echivalenței semantice: *Cât am trăit în vecie* = *În viață, cât am trăit* = *cât trăiești* (1a.b.c.);
- același verb regent primește determinări temporale perifrastice care au valoare de sinonime contextuale pentru locuțiunile *în veci(e)* / *pe veci(e)*. Seriile sinonimice contextuale astfel formate sînt:
 - 1a-b-c: *Cât am trăit în vecie* = *În viață, cât am trăit* = *cât trăiești*;
 - 2a-b-c: *în veci* = *până mori* = *cât pe lume vei trăi*;
 - 3a-b: *câte zile o trăi* = *în veci* = *pe pămînt cât or trăi*.
- argumentele lingvistice sînt întărite de cele logice (consecvente cu contextul și cu crezul creștin): în exemplele 5a-d și 6a-d, odihna-somn *pe vecie* are o durată determinată: pînă „la Înviere”, ceea ce face logică urarea de rămas bun: „Eu vă zic *la revedere* / ne-om vedea *la Înviere*”. Nedeterminată („nu știu pînă cînd”) e numai așteptarea evenimentului Învierii („așteptăm o înviere”), care, potrivit crezului creștin, va avea loc la revenirea lui Iisus Hristos în slavă. Așteptarea e nedeterminată doar din punctul de vedere al cunoștinței limitate a omului, căci „despre ziua aceea, sau ceasul acela, nu știe nimeni, nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl” [Marcu, 13: 32⁵]. Tot în mod logic și consecvent cu învățătura creștină și cu contextul imediat, plînsul / pomenirea / jelirea *pe vecie* înseamnă „pe pămînt cât or trăi” „câte zile or trăi”, iar nu „în eternitate, pe durată nelimitată, fără sfîrșit”, deoarece, după înviere familiile vor fi reunite (*Așteptăm o înviere* [...] și ne-on [re]vedea cu toți - / bătrâni, tineri și nepoți.”), deci va dispărea cauza plînsului.
- receptarea sensului acestor versuri, așa cum am descris-o mai sus, este confirmată și de dicționarele de specialitate [DLR, 1997: 178-185], unde

⁵ *Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu Trimiteri*, Societatea Biblică Interconfesională din România, trad. Dumitru Cornilescu, București, Editura Societății Biblice Interconfesionale din România, 2005.

substantivul *veac* și derivatele lui sînt înregistrate cu sensul [+ durată limitată] în următoarele situații:

→ *popular, uneori și regional*:

– *pe veci/ pe veac/ de veci* (= „pe viață”): „Închisoare *pă veci*”, „Rob *pă veac*”, „Legea oamenilor nu o făcea roabă *de veci* nimănu”; *în veac* (reg.) (= „la sfîrșitul timpului destinat existenței pămîntești”): „Lumea-*n veac* vî s-a firși, Județul ni s-a găti Tatăl pe Fiu va mîna, Lumea ni s-a judeca”;

– *a-și face veacul* (= „a-și duce viața într-un anumit fel”): „Glanetașu *își petrecea veacul* pe la cîrciună”; *a-și fi trăit veacul* (= „despre cineva care a îmbătrînit și nu mai poate aștepta nimic de la viață”): „Și-a trăit *vacul* și-a mîncat colacul” etc.

– *veac* (reg.) (= „timp (îndelungat) pe care-l mai are cineva de trăit”): „Apă curgătoare, Eu te sorocesc Tot cu pîne și cu sare Să lecuiești pe cutare Din cap și pînă-n picioare, Cu leac, Sănătate și cu *veac*”, „Îs fără *vac*”;

→ în limbajul *bisericesc*, cînd e determinat de „acesta”:

– *veac* (= „existența pămîntească”): „Treace chipul *veacului* acestuia”, „înșelați de *veacul* acest trecătoriu”.

Această trăsătură semantică: *în veci/ pe veci* = [+ durată limitată], este prezentă nu doar în exemplele citate anterior (1)-(6), ci în întregul corpus de texte, pe care îl redăm mai jos. Exemplele sînt grupate principial după verbul regent al perifrizei temporale în atenție.

1. a (fi) supărat(ă) / necăjit [+ durată limitată]:

„Hai amu, a me soție, / copiii tu țî-i mîngâie, / tot cu soartă părintească, / că le ești mamă și tată, *în veci* vei fi supărată.” – p. 55

„Nevastă bună mi-am luat, / *în veci* nu m-o supărat” – p. 29

„Și bunicii îndoliați. / *În veci* vor fi supărați” – p. 78

„*În veci* veți fi bănuți / după mine necăjiți” – p. 78

2. a jeli [+ durată limitată]:

„Mama, tata m-or jăli / *câte zile or trăi*”. – p. 84

„Și bunicii ne-or jăli / *câte zile or trăi*” – p. 83

„Părinții mei m-or jăli / *câte zile vor trăi*”. – p. 82

„Părinții să mă jelească / *cât pe lume o să trăiască*” – p. 77

„Pe mine toți m-oți jeli / *câte zile veți trăi*”. – p. 260

„Părinții *cât or trăi* / ei pe mine m-or jăli. – p. 111

„M-or jăli, m-or pomeni / *câte zile or trăi*” – p. 194

3. a pomeni [+ durată limitată]:

„Nevasta și copiii, / *în veci* ei m-or pomeni.” – p. 55

„Fetele și ginerii - / *În veci* toți m-oți pomeni” – p. 27

„Tare le-am iubit pe toate, / m-or pomeni *pe vecie*, / Dumnezeu le dăie bine.” – p. 40

„*Cât în lume or trăi*, / pă mine m-or pomeni.” – p. 280

- „Să mă pomeniți pe mine / cât veți mai trăi pe lume” – p. 282
 „Noi aici ne-om hodini / și în veci ne-or pomeni.” – p. 157
 „Că, aici sub astă glie, / ne-or pomeni pe vecie” – p. 161
 „Câte zile veți trăi, / pe mine mi-ți pomeni.” – p. 110
 „Câte zile o trăi, / singur în casă va fi / și în veci m-o pomeni.” – p. 105
 „M-or jăli, m-or pomeni / câte zile or trăi” – p. 194
 „Și ei tăt m-or pomeni / pe pământ cât or trăi” – p. 203

4. a nu uita / a fi în gândul cuiva, a-și aminti [+ durată limitată]:

- „Și în veci nu m-or uita / c-am murit de ziua mea. / și în veci nu va avea odihnă / a mia scumpă mamă, Irină.” – p. 83
 „Și-am avut numai o fată, / am lăsat-o supărată, / câte zile a avea, / pă mine nu mă uita” – p. 49
 „A mea mamă și-al meu tată / nu m-or uita niciodată” – p. 79
 „Mărie, soția mea, / tu în veci nu mă uita.” – p. 99
 „În veci vei fi în gândul nostru” – p. 111
 „Soră dragă, cât trăiești, / mormântul să mi-l plivești, / pe mormânt să-mi pui flori / Să nu mă uiți până mori” – p. 111
 „Cât pe lume vei trăi / de mine ți-i aminti” – p. 243
 „Nu m-or uita pe vecie” – p. 126

5. a fi lăudat[+ durată limitată]:

- „și-n veci am fost lăudată / cu făceam lucru cu grabă” – p. 241
 „Da’ nepotu’ m-o ajutat. / Fie în veci lăudat!” – p. 209

6. a (se) odihni [+ durată limitată]:

- „Mă odihnesc pe vecie, / Ionu Ciorbului mi-o zis mie.” – p. 51
 „Ne odihnim pe vecie / Pop Gheorghe și cu soție.” – p. 22
 „Noi aici ne-om hodini / și în veci ne-or pomeni” – p. 157
 „Ion o venit lângă mine, / ne odihnim pe vecie.” – p. 81
 „Mă odihnesc pe vecie, / Ionu Tălianului mi-o zis mie.” – p. 79
 „Ne odihnim pe vecie, / toată familia lui Vile.” – p. 105
 „Iar acum te las cu bine, / mă odihnesc pe vecie” – p. 64
 „Am venit aici sub glie, / mă odihnesc pe vecie.” – p. 278
 „Aici mă odihnesc pe vecie, / Stan Gheorghe a Oncului mi-o zis mie.” – p. 62
 „Mă odihnesc pe vecie, / Ștețca Toader mi-o zis mie” – p. 29
 „Mă odihnesc pe vecie, / și mi-o zis Flore Vasile” – p. 103
 „Ne odihnim pe vecie / și ne sârvește Mărie” – p. 163
 „Mă odihnesc pe vecie, / am fo’ Irina lui Ilie” – p. 123
 „Ne hodinim pe vecie, / eu și cu baba lu Vile” – p. 203
 „Mă odihnesc pe vecie, / Dioca Turdi mi-o zis mie” – p. 26
 „Mă odihnesc pe vecie / lângă Dioca și Mărie” – p. 159
 „Ne odihnim pe vecie / Pop Ion și Pop Mărie” – p. 166
 „Holdiș George cu Ilie, / ne odihnim pe vecie” – p. 153
 „Ne odihnim pe vecie / Grigore Gavrilă și Mărie” – p. 172
 „Ne odihnim pe vecie / și ne sârvește Mărie” – p. 163
 „Aici dorm un somn adânc, / așa nu știu până când, / aici eu mă odihnesc, / Pop Maria mă numesc.” – p. 93

7. a trăi = [+ durată nelimitată]:

„Te rog, nu fi supărată, / că oricui îi a muri, / că nu poți *pe veci* trăi.” – p. 49

8. a trăi = [+ durată limitată]:

„*Cât am trăit în vecie*, lucru greu mi-o fost dat mie” – p. 34

„*Câte zile o trăi*, / singur în casă va fi / și *în veci* m-o pomeni.” – p. 105

9. a munci, a găzdălui, a plăcea, a iubi, a se numi = [+ durată limitată]:

„*În viață, cât am trăit*, / tare mult eu am muncit” – p. 33

„*În lume cât am trăit*, / cu caii am găzdăluit” – p. 21

„*Pe lume cât am fost viu*, / crâșnic mi-o plăcut să fiu” – p. 21

„*Cât în lume am trăit*, / Pop Ion Poroncioc m-am numit” – p. 20

„*În lume cât am trăit*, / bine am găzdăluit” – p. 20

„*Cât în lume am trăit*, / Pop Ion Poroncioc m-am numit” – p. 20

„*Cât pe pământ am trăit*, / vacile eu le-am iubit” – p. 243

10. a plînge = [+ durată limitată]:

„Și mă plîngeți *pe vecie*.” – p. 108

11. a se duce, a merge = [+ durată limitată]:

„Și mă duc eu *pe vecie* / lângă a mea scumpă soție” – p. 148

„*În veci* n-om merge înapoi.” – p. 163

12. structuri care «traduc» intenția comunicativă corespunzătoare sensului lexical [+ durată limitată] al adverbilor perifrastice *în veci, pe veci*: a se odihni un somn lung/ a aștepta o înviere/ a zice la revedere/ a se vedea la Înviere:

„Aici stăm și ne-odihnim. / Un somn lung și foarte lin, / fără greutate pe noi, / fără griji, fără nevoi [...] / *Așteptăm o înviere* / și scăpăm apoi de ele / și ne-on vedea cu toți - / bătrâni, tineri și nepoți.” – p. 91

„Vă zicem *la revedere*, / ni-om vedea *la Înviere*” – p. 163

„Eu vă zic *la revedere*, / ne-om vedea *la Înviere*” – p. 250

§4. Concluzii parțiale. Analiza statistică a materialului faptic arată că din cele 526 de epitafuri culese de Roxana Mihalcea, lexemele temporale *în veci / pe veci* apar de 40 de ori, la care se adaugă 24 de sinonime sintetice și perifrastice contextuale (unul în enunț negativ: adv. *niciodată*). Astfel, din cele 64 de ocurențe, o singură dată este prezentă trăsătura temporală [+ nelimitat], trăsătură care, potrivit dicționarelor, este specifică limbajului bisericesc / religios. Concluzia pe care o impune analiza statistică a faptelor de limbă e contradictorie cu raționamentul implicat în ipoteza de lucru: dacă *în veci / pe veci* (sl. rel.) = [+ durată nelimitată], atunci *în veci / pe veci* (lex. rel. în sl. bel. var. pop) = tot [+ durată nelimitată].

Dacă ipoteza noastră a fost greșită, în ce punct anume trebuie ea corectată?

O parte din răspunsul la această întrebare este dat de DLR – unde se face o disociere semantică a substantivului *veac* și a derivatelor lui, după stiluri funcționale

și registre de comunicare. Sintetizînd, privitor la locuțiunile *în veci* / *pe veci*, disocierea trăsăturilor semantice poate fi descrisă astfel:

[+ durată nelimitată]

- în stilul religios (= „în eternitate”): „Numai cuvîntul lui Dumnezeu fi-va *în veac*”;
- în stilul juridic (= „valabil pe termen nelimitat”): „Să stăpînească cu pace *în veci*, cum pe larg arată scrisoare de dani”;
- în stilul beletristic (= „pentru totdeauna, în mod definitiv”): „Să uit *pe veci* norocul ce-odată l-am avut”.

[+ durată limitată]

- în varianta populară a limbii, uneori și regional (= „pe viață” / pop. și reg. = „la sfîrșitul timpului destinat existenței pămîntești”): „Închisoare pã *veci*”, „Rob pã *veac*”; „Lumea-*n veac* vi s-a firși, Județul ni s-a găti Tatăl pe Fiu va mîna, Lumea ni s-a judeca”.

Deducem din descrierea DLR că actualizarea aproape în exclusivitate a sensului temporal [+limitat] al locuțiunii *în veci* / *pe veci* în epitafurile de la Săpînța este consecvență cu sensul din registrul popular și regional, iar nu cu cel din limbajul religios. Aceasta ar explica disproporția statistică a sensurilor temporale ale locuțiunii: 63 [+limitat] vs. 1 [+nelimitat]. Contradicția pare astfel clarificată.

Pe de altă parte, rezerva exprimată de noi prin „o parte din răspuns” / „contradicția pare clarificată” vizează două obiecții care pot fi aduse explicației deduse din definirea cuvintelor în DLR:

1. Spre deosebire de exemplele citate în DLR, locuțiunile *în veci* / *pe veci* de pe epitafurile maramureșene sînt *nu doar împrumutate din limbajul religios*, ci, în cea mai mare parte, sînt și folosite în context religios. Acest fapt impune interpretarea sensurilor în strînsă legătură cu valențele semantice ale limbajului religios.
2. Dacă lexicul referitor la veșnicie în epitafurile de la Săpînța (ce apare în context religios, în cea mai mare parte) nu păstrează trăsăturile semantice ale limbajului religios, atunci semantica acestor locuțiuni ar trebui să fie contradictorie cu / să producă sensuri contextuale contradictorii cu crezul creștin și cu învățătura de ansamblu a Bibliei. Or, dimpotrivă, lexicul referitor la veșnicie din epitafuri este consonant cu ideile vehiculate de limbajul biblic-religios.

Soluția pe care o avansăm noi este următoarea: explicația pentru folosirea aproape exclusivă a sensului temporal [+limitat] în cazul lexemelor *în veci* / *pe veci* în epitafurile maramureșene trebuie să pornească de la sursă, adică de la hermeneutica textului biblic însuși. Cu alte cuvinte, explicația pentru statistica surprinzătoare privind semantica perifrazelor *în veci* / *pe veci* în epitafurile de la Săpînța, în context

religios, trebuie să aibă în vedere în primul rând (re)evaluarea sensurilor pe care le au aceste locuțiuni în stilul religios, de unde sînt împrumutate.

Ne propunem să realizăm acest demers în numărul viitor al publicației *Meridian critic*.

BIBLIOGRAFIE

- Biblia, 2005: *Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu Trimiteri*, Societatea Biblică Interconfesională din România, trad. Dumitru Cornilescu, București, Editura Societății Biblice Interconfesionale din România, 2005.
- Bilauca, 2008: Monica Bilauca, *Termeni creștini în frazeologia românească*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2008.
- DLR, 1997: *Dicționarul limbii române (DLR)*, Academia Română, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” Cluj-Napoca, [Text tipărit]: serie nouă, Tom. 13, Partea 1: *Litera V-veni*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- DLR, 2002: *Dicționarul limbii române (DLR)*, Academia Română, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” Cluj-Napoca, [Text tipărit]: serie nouă, Tom. 13, Partea a 2-a: *Litera V-Venial-vizurină*, București, Editura Academiei Române, 2002.
- MDA, 2003: *Micul dicționar academic*, vol. 4 (Pr-Z), București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- DLRLC, 1955-1957: <https://dexonline.ro/definitie/veac>
- MDA2, 2010: <https://dexonline.ro/definitie/veac>
- Mihalcea, 2017: Roxana Mihalcea, *Crucile de la Săpânța. O colecție de epitafuluri din veselul cimitir maramureșean*, București, Editura All, 2017.
- Râpeanu, 2020: Elis Râpeanu, „Subspecii ale epigramei?”, în *Lecția de epigramă*, nr. 6, 2020, disponibil la: https://www.uniunea-epigramistilor.ro/lectii/er_lectia_6.pdf